

LENYÓ ORSOLYA

*Telegdi Miklós Agendariusának
gyóntatási útmutatója
a korabeli európai penitenciálék tükrében*

Kétségtelen, hogy a Dávid Ferenc kortársának, Telegdi Miklós pécsi püspöknek *Nagyszombati Agendarius*ában található gyóntatási útmutató¹ magyarországi viszonylatban különlegesnek számít. Ami a katolikus egyháztörténetet illeti, az 1583-ból származó penitenciále egy eseménydús átmeneti korszak emléke. Megjelenését olyan jelentős történelmi fordulópontok előzték meg, mint a mohácsi csata elvesztése, amely a török megszállást és a keresztény hit megmaradásának kérdését vetette fel, a reformáció, amelyben a katolikus egyház megmaradása volt a tét, és a tridenti zsinat, amelyet a katolikus megújulás nyitányaként tartanak számon.

Ugyanakkor tartalmát, felépítését tekintve is kiemelkedik a magyar forrásanyagból. Népnyelvű szövegei, a gyónási titokról szóló „hozzátoldása”, hosszú bűnlajstroma és buzdításai mind-mind egyedinek számítanak magyar vonatkozásban. De mi történik e penitenciáléval, ha kiemeljük hazai környezetéből, és nemzetközi szinten vizsgáljuk?

A Telegdi-féle gyóntatási útmutatót (a továbbiakban: T) egy új nézőpontból szeretném bemutatni és elemezni. Arra keresem a választ, hogy képes-e a T megőrizni különlegességét, ha egy tágabb keretben, nemzetközi összefüggésben tanulmányozzuk. Mít mutatnak a korabeli európai források? Találhatók-e forma- és tartalombeli egyezések a más európai területeken használt bűnbánati ordók és a T között?

E kérdések megválaszolására az ELTE BTK Liturgiátörténeti Kutatócsoportja által létrehozott és fejlesztetett *Usuarium* elnevezésű adatbázisban összegyűjtött, a T-vel kortárs, eddig feldolgozatlan 15–16. századi francia, német, olasz és lengyel nyomtatott rituálékat tekintettem át. Olyan forrásokat kerestem, amelyek a következő szempontokból párhuzamosak a T-vel: népnyelvű szövegek jelennek

¹ Nagyszombat, 1583, 76–114.

Felhasználtam VARGA Benjámint, *Agendarius Strigoniensis* (Budapest: Argumentum Kiadó, 2022) szövegkiadását (megjelenés előtt).

meg bennük, buzdításokat tartalmaznak, közölnek lelkítükröt és a gyóntatási titokról szóló toldalékot. A gyóntatási útmutató részeit nem a rítusban elfoglalt helyük (1. buzdítások, 2. lelkítükör, 3. gyóntatási titokról szóló toldalék), hanem a nemzetközi anyaghoz viszonyított egyediségük szerinti sorrendben tárgyalom.

Népnyelvűség

A keresztény kelettel ellentétben, amely hamar elfogadta és alkalmazta az újonnan megkeresztelt népek nyelvét, a nyugati egyház egészen az 1970-es évekig a latint használta a liturgia egyetlen nyelveként. Ez azonban nem jelenti azt, hogy szóban ne fordították volna le vagy népnyelven ne magyarázták volna el a rítusban résztvevőknek (főleg) az olyan részeket, amelyeket a szentségek vételéhez elengedhetetlen volt érteniük.

A vallási szövegek írott fordításai igen hamar megjelentek. A 13. századtól lehetőség nyílt fordításban is olvasni a katekizmust. Ramon d'Avinyó, Lleida püspöke például 1325-ben elrendelte, hogy a plébániák tegyék elérhetővé a hittankönyveket latinul és népnyelven is. A mise alapszövegeinek (Confiteor, Agnus Dei, Credo, Pater noster) közérthetővé tétele eleinte az expozíció műfajával történt, de a 14. századra már el is készült a misekánon francia változata.² Ennél is jóval korábbi népnyelvű szövegeket tartalmazó forrás például a Red Book of Darley,³ ez a 11. századból származó szertartáskönyv óangol nyelven közli a kereszteselési dialógusokat.

Magyarországon a *Nagyszombati Agendarius* az első olyan szertartáskönyv, amelyben népnyelvű betétek is helyet kaptak. Bűnbánati ordója kifejezetten érdekes e szempontból: nagyobb arányban tartalmaz magyar, mint latin szövegeket.⁴ A feloldozást és minden olyan szakaszt, amely a pap eligazítására szolgál, latin nyelven közli a forrás, de a közgyónás, a lelkítükör, a penitenciaszabás és minden buzdítás köznyelven jelenik meg benne. Logikáját a következőképpen

² Antoni Ferrando FRANCÉS i Xavier Serra ESTELLÉS, *Una cànon de la missa del segle XIV en romanç: Estudi i edició de la versió de Guillem Angelés (ACV, Ms. 169)* (València: Publicacions Universitat València, 2007), 13–17.

³ Cambridge, c. 900–1099, 400f. Helen GITTO, „The audience for Old English texts: Ælfric, rhetoric and ‘the edification of the simple’”, *Anglo-Saxon England* 43 (2014): 231–266.

⁴ A *Nagyszombati Agendarius* valóban az első olyan magyar szertartáskönyv, amely népnyelven tartalmazza a gyónás egyes formuláit. Ugyanakkor például a gyónás egyik lényeges eleme, a Confiteor, más, a T-nél korábbi magyar kódexekben is megjelent. Lásd: BARTÓK Zsófia Ágnes, „A gyónás magyar nyelvű szövegeimlékei”, *Irodalomtörténeti Közlemények* 124 (2020): 317–333.

lehet megfogalmazni: népnyelvűek azok a formulák, amelyek funkciójukból kifolyólag megkívánják, hogy a hívő megértse őket, latinul pedig a papnak szóló útmutatások és az Istenhez szóló imák szerepelnek.⁵

A népnyelvűség penitenciálékban való megjelenése nemzetközi összefüggésben nem egyedülálló jelenség a korban. Kutatásom során a feldolgozott anyagban közel harminc olyan könyvet találtam, amelyek gyóntatási útmutatójában kisebb-nagyobb mértékben találkozhatunk népnyelvű szövegekkel. A köznyelv szertartáskönyvbe való „beszivárgásának” módja szerint (a T-n kívül) három szint különböztethető meg.

Az elsőt az utalás fokozataként határozom meg, s egy Trierből származó 1574-es útmutatón szemléltetem.⁶ A forrás megtévesztő, hiszen első ránézésre nehéz felfigyelni a népnyelvű vonatkozásokra. A trieri bűnbánati ordó egyetlen német rubrikát sem közöl, és az elhangzó szövegek tekintetében is csak egyetlen rövid, alig észrevehető kifejezés, a *Benedic pater* kezdőformula német fordítása szerepel. Azonban a paphoz szóló útmutatásban, bár csak utalás szintjén, megjelenik egy engedmény: az említett kezdőformula és a közgyónás szövege is elhangozhat latinul, vagy pedig köznyelven.⁷ A pap által elmondandó, de a gyónó értő hallgatását igénylő bűnök felőli kikérdezés,⁸ a buzdítás (vagy buzdítások) és a penitenciaszabás szintén megtörténhet népnyelven.

A T-hez képest jóval kevesebb, de a trieri forráshoz viszonyítva több népnyelvű betétet tartalmaz egy Gnieznóból származó 1579-es forrás.⁹ Az útmutató szövege latin, viszont a közgyónást kétféle változatban is közli. Meglepő módon e két variáns közül egyik sem latin, hanem egy lengyel és egy német fordítás kap helyet a rítusszöveg végén, mintegy hozzátoldásként. Valószínű, hogy e pozíció a latin mint szent nyelv kitüntettségét, felsőbbrendűségét hivatott érzékeltetni a köznyelvel szemben.¹⁰

⁵ A *Nagyszombati Agendarius* népnyelvű szövegeiről bővebben: FEKETE Csaba, *A Nagyszombati Agendarius: Magyar nyelvű szertartási betétek az esztergomi rítusból 1583, 1596* (Debrecen: Debreceni Egyetemi Kiadó, 2011) című munkája és VARGA Benjámin *Agendarius Strigonoensis* című szövegkiadáshoz írt bevezetője (előkészületben).

⁶ Trier, 1574, 98–102.

⁷ „Post generalem confessionem Latino, vel vernaculo sermone dictam usque ad illam partem (Ideo precor) sinat ea confitentem per se dicere, quae meminit, vel interroget pro qualitate, et condicione confitentis secundum ordinem Decalogi...” Trier, 1574, 100.

⁸ A körülmények kikérdezése alatt a bűn helye, ideje, illetve a gyónó személye, állapota, vétkestársa és célja felőli tudakolozás értendő.

⁹ Gniezno, 1579, 42–51.

¹⁰ A latin nyelv liturgikus használatáról bővebben: FÖLDVÁRY Miklós István, „A latin mint liturgikus nyelv fogalma és a lehetőségei a kortárs lelkiségben”, in *A jó harc. Tanulmányok az ősi*

A harmadik kategória, melyet egy 1582-ből származó nevers-i forrás képvisel,¹¹ népnyelvű betéteinek mennyiségét tekintve megközelíti a T-t. Ám a francia és a latin részek megoszlásában fordított a T-hez képest a logikája. A nevers-i penitenciáléban nem a gyónóhoz szóló és a gyónó részéről elhangzó formulák jelennek meg népnyelven, hanem a gyóntatópaphoz intézett utasítások.

Ha figyelembe vesszük a bemutatott penitenciálék három szintjét, datálását és az 1583-ból származó T-t, úgy tűnhet, hogy a bűnbánati ordók népnyelvűségének szertartáskönyvben való megjelenése egy időben meghatározott, ütemezett folyamat, sőt a kor, nevezetesen a katolikus restauráció terméke. Hiszen tény, hogy a hitújítás kora a népnyelvűsítést is napirendre tűzte. Miért ne lehetett volna a népnyelvűsítés – mintegy válaszként a reformáció törekvéseire – a katolikus restauráció egyik programpontja is?¹²

E feltételezést két dolog cáfolja. Egyrészt, mint azt már fentebb kifejtettem, sokkal régebbre mutató gyakorlat áll a szertartáskönyvek népnyelvű szövegei mögött. Valószínű, hogy már jóval azelőtt használatban voltak, hogy bekerültek volna a szertartáskönyvekbe, csak éppen szóban hagyományozták őket. Másrészt egy Chartres-ből származó, a húsvét előtti közös, nyilvános gyóntatás menetét közlő szertartáskönyv sem támogatja a felvetést.¹³ A nyomtatvány 1490-ből származik, azaz nemcsak a katolikus restaurációt előzi meg, hanem a reformáció elindulását is, bűnbánati ordójának mégis 90%-a népnyelvű.

Lelkiismeret-vizsgálat

A T figyelemreméltó eleme a feltűnően humánus lelkitükör. Már önmagában is érdekes és behatóbb vizsgálatra érdemes szertartáskönyvbéli megjelenése, hiszen a lelkitükört ma az önvizsgálat segédeszközeként határoznánk meg. Az elmúlt néhány évszázad imakönyveiben¹⁴ a gyónást megelőző, önálló felkészülést szol-

római rítusról és a katolikus szent hagyományról, szerk. PÁNCZÉL HEGEDŰS János (Poggibonsi–Budapest: Casa Editrice » La Magione « – Miles Christi, 2006), 209–214. A népnyelvűség problémájáról pedig: HANULA Gergely, *Anyaszentnyelvünk* (Budapest: Argumentum Kiadó, 2016).

¹¹ Nevers, 1582, 21^r–26^v.

¹² VARGA Benjámín, „Mossóczy Zakariás népnyelvű rituálékisérlete a XVI. Századból: Régi kérdések, régi válaszok?” *Magyar Egyházzene* XXIV., 3. szám (2018/2019), 305–318.

¹³ Chartres, 1490, 85^v–91^r.

¹⁴ Pl.: PÁZMÁNY Péter, szerk., *Kis Pázmány imakönyv* (Budapest: Szent István Társulat, 1932) vagy RADLINSZKY Endre, szerk. *Mennyei hangok: Oktató, szertartásos, énekes imakönyv ker. katolikusok használatára* (Budapest: Rózsa Kálmán és Neje, 1901).

gálja, műfaját tekintve az önerőből végzendő lelkiismeret-vizsgálat képességét feltételezi a gyónó részéről.¹⁵ Ennek hiányában a pap feladata a gyónás során eljuttatni a gyónót bűneinek őszinte feltárására: Telegdi Miklós korában és azelőtt még sokkal inkább ez volt a lelkítükör rendeltetése. Ezért is jelenhetett meg szertartáskönyvekben, vagy még előbb kánonjogi gyűjteményekben.

A T a következőképpen vezeti fel a bűnök kikérdezését: „Ha talán a gyónó tapasztalatlan lenne abban, hogy önmaga vallja meg a bűneit, vagy nem tudná felsorolni azokat, akkor figyelmesen kérdezze és vizsgálja őt a pap, és kérje meg, hogy a kérdés minden egyes részére feleljen!”¹⁶ Bár a rubrikában konkrétan nem jelenik meg, a kikérdezés alatt a lelkítükör bűnlajstroma értendő, valamint a hozzá tartozó körülmények felőli kikérdezés. Ezeket buzdítások fogják keretbe.

A T lelkítükörének egyik jellegzetessége, hogy a hibavétések kérdések formájában vannak megfogalmazva. Irányultságukból, az igék egyes szám második személyű alakjából ítélve alapvetően felolvasásra lettek szánva. E téren megegyeznek a nagyheti nyilvános, közös gyónások felsorolásaival. Az egyetlen különbség, hogy az utóbbiak bűnlajstromának szerepe a T lelkítükörtől eltérően nem a kikérdezés.

A bűnökért való vezeklés gyakorlatának alakulásával (nyilvános vezeklés, közössítés és visszafogadás, kollektív gyónás, magángyónás) a lelkítükör szerepe is változott. Az önvizsgálat, sőt a T-ben feltűnő kikérdezés is mint a bűnlisták használati módja viszonylag kései fejlemény, és kizárólag magángyónásban jelenik meg.

Kezdetben a nyilvános vezeklés bűnlajstroma nemcsak a vétkeket, hanem az azok súlyosságához mért penitenciát, az ún. tarifát is tartalmazta. A magángyónás megjelenésével a nyilvános vezeklés vesztett jelentőségéből, de nem tűnt el, sőt még az évenkénti magángyónást elrendelő IV. lateráni zsinatot¹⁷ is túlélte. A magán- és a nyilvános gyónás huzamos ideig kiválóan megfér egymás mellett.¹⁸ E jelenséget leginkább a francia területekről származó 16. századi szertartáskönyvek bizonyítják, amelyek egyszerre tartalmazzák a magángyónás gyakorlatának útmutatóját és az általam nagyheti nyilvános, közös gyónásnak nevezett rítus leírását. Ez utóbbi általában nagycsütörtökön, az Eucharisztia megalapításának és a

¹⁵ Michael E. CORNETT, *The Form of Confession: A later Medieval Genre for Examining Conscience: Doctoral Thesis* (Chapel Hill: University of North Carolina, Department of English and Comperative Literature, 2011), 65–66.

¹⁶ Nagyszombat, 1583, 80. [Saját fordítás.]

¹⁷ A zsinat minden 7 évnél idősebb hívőnek legalább évenkénti egyszeri gyónást írt elő.

¹⁸ Mary MANSFIELD, *The humiliation of Sinners: Public Penance in Thirteenth-Century France* (Ithaca: Cornell University Press, 2005), 1–7.

vezeklők visszafogadásának napján zajlott, és lehetőséget biztosított a híveknek, hogy rituális keretek közt, közös gyónás révén részesüljenek a bűnbocsánat szentségében, majd magukhoz vehessék az Oltárszentséget. E szertartás „lelkitükre” a közgyónás szövegébe¹⁹ ékelődik be, és rituális elemként viselkedik. Pontosabban a rubrika szerint a gyülekezet a Confiteor első szakasza után hangosan sorolja a bűnök fő- és alágazatait. A bűnmegvallást a közgyónásnak a személyes gyónásból ismeretlen szakasza zárja, nevezetesen a következő mondat: „Elkövettem azokat a vétkeket, amelyeket felsoroltam, vagy legalábbis nagy részüket.”²⁰

A lelkitükör magángyónásban való megjelenése nem jellemző, de nem is kizárólag a T sajátja. Egy Tarragonából származó szertartáskönyvben találkozhatunk hasonlóval.²¹ A két lelkitükör közti szembevetendő különbség a közlés (a tarragonai latinul sorolja a vétkeket, a T népnyelven) és a megfogalmazás módja (míg a T kérdések formájában közli a bűnlajstromot, ezzel is megkönnyítve a gyóntató munkáját, a tarragonai kijelentő formában tartalmazza). A bűnök ágazatait tekintve részben egyezik a két lelkitükör: mindkettő említi a Tízparancsolat elleni vétkeket és a hét főbűnt, a T lelkitükre azonban kiegészül az idegen bűnökkel. Viszont a vétkek ágazatainak kifejtésében a katalán lelkitükör bővebb, mint a magyar.

Ugyancsak tartalmasabb lelkitükört találunk a nyilvános, közös gyónás közlő szertartáskönyvekben. A Tízparancsolat és a hét főbűn mellett megjelenik az öt érzékszervből fakadó bűn, megjelennek a hit tizenkét cikkelye ellen elkövetett vétkek, az egyház hét szentsége elleni vétkek, de olyan kategóriák is külön vannak említve, mint a hálátlanság, az álszentség és érdemtelen dicsőség, a zúgolódás és az ócsárlás.

Buzdítások

Meglepő, de a T népnyelvű szövegeinek nagy részét nem a terjedelmes lelkitükör alkotja, hanem a buzdítások (exhortációk). A buzdítást mint műfajt meghatározni igen nehéz. A *Magyar Katolikus Lexikon* a következő értelmezést kínálja: „pozitív hatás az erősebbtől a gyengébbre, a nagyobbtól a kisebbre; szorosabb értelemben az ember képességeinek felismerésére és használatára irányuló ösz-

¹⁹ A közgyónás vagy Confiteor egy olyan ősi liturgikus ima, amely a bűnök megvallásának kezdetét és végét jelzi. Két tételből áll, és nem tartalmazza a bűnök katalógusát. Arra szolgál, hogy a gyónó kinyilvánítsa általa bűnösségét Isten és az egyház előtt, és az egyház segítségéért folyamodjon. CORNETT, 2011, 80–81.

²⁰ Lásd pl.: Noyon, 1546, 37^r. [Saját fordítás].

²¹ Tarragona, 1550, 45^v–49^r.

tönzés önmagára ébresztése, jóra lelkesítése. Történhet szóval, példával (és ez a legfontosabb), tekintettel, segítségnyújtással.”²² Liturgikus rendeltetését tekintve a prédikáció sajátos műfaja. Ahhoz azonban, hogy világossá váljék a buzdítás liturgikus szerepe, rövid kitérőt kell tenni a prédikáció mint műfaj változásának történetébe.

Hosszú az út, amely a prédikációk írott és magánolvasmánynak szánt változataihoz vezet. A prédikációk huzamos ideig kizárólag „a hit és az erkölcs igazságait közösség előtt oktató céllal előadandó beszédek” voltak.²³ Kezdetben formai megkötés nélkül alkották meg és nem jegyezték le őket.

Az első Magyarországon írott, fennmaradt emlékek latin nyelvűek. Ezek többnyire szertartáskönyvben található kidolgozott mintapredikációk (homília, szermó), amelyek a népnyelvű igehirdetéshez és okításhoz nyújtottak segítséget a klerikusoknak a rítusok elvégzése során. Ismerünk ilyen német területről is: például az Ulrich augsburgi püspök temetésén elhangzott prédikációt 973-ból. Magyar vonatkozásban ilyenek Hartvik püspök 11–12. század fordulójáról származó *Agenda pontificalis*ának a szermói. E szertartáskönyvben négy szermó is található. Mindegyik kidolgozott, latin nyelvű és a nagycsütörtöki rítushoz tartozik. Az első szermó a visszafogadott vezezlőkhöz intézett intés. A második a krizmaszenteléshez kapcsolódik. A harmadik a katolikus hitről szól, a negyedik pedig a lábmosást mint szimbolikus cselekményt taglalja.²⁴ Közös vonásuk a mély liturgikus beágyazottság: az ilyen beszédek az őket körülvevő szertartási cselekménytől nyerik létjogosultságukat, és azt gazdagítják, arra hatnak vissza azzal, hogy a benne rejlő jelentésgazdagságot kifejtik, megragadhatóvá teszik. Számos ilyen beszéd maga is liturgizálódott, azaz állandó, változatlan elemévé vált például a vezezlők visszafogadása vagy a papszentelés szertartásának. Ezeket az exhortációkat szokás allokúciónak is nevezni.

A szertartáskönyvek és a prédikációgyűjtemények idővel elindultak a népnyelvűsítés útján. Először csak a prédikációk latin változata mellé kapcsolták azok népnyelvű fordítását vagy átdolgozását – kiváló példa erre a Pray-kódexben található *Halotti beszéd* –, majd a prédikációk nemcsak szóban, hanem írásban is népnyelvűvé váltak. Jelentős szerkezetbeli változás tehető a 13. századra, amelynek kiváltója egyrészt az eretnekmozgalmak megjelenése, másrészt a megnövekedett városi lakosság pasztorálása volt, amelyet már a püspökök képtelenek vol-

²² DIÓS István és VICZÁN János, szerk., *Magyar Katolikus Lexikon* II. (Budapest: Szent István Kiadó, 1996), 125.

²³ Uo., 249.

²⁴ Bővebben: FÖLDVÁRY Miklós István, *Egy úzus születése II.* című előkészületben lévő tanulmánya.

tak segítség nélkül ellátni. E prédikációk, Madas Edit kifejezésével élve themák, felépítésüket tekintve bonyolultak, bibliai idézetekben gazdagok és hangsúlyos bennük az egyházi tekintélyekre való hivatkozás.²⁵

A buzdítások tehát felépítésükben megegyeznek az imént ismertetett szerzőkkel, a szerepük viszont nem az okítás, hanem az ösztönzés. A T-ben négy exhortáció is szerepel, amelyeknek szövege, ahogyan a szerzőké sem, természetesen nincs köbe vésvé, csupán mintaként szolgál.²⁶ Az első buzdítással a papnak a gyónót bűneinek igaz és őszinte megvallására kell sarkallnia.²⁷ A másodikkal a Tízparancsolat felőli kikérdezést kell előterjesztenie.²⁸ A harmadik buzdításnak vizsgálatként abban az esetben kell elhangoznia, ha a gyónó túlságosan töredelmes lelkiállapotban van.²⁹ Emellett Telegdi közöl egy exhortációt arra az esetre is, ha ennek éppen az ellenkezője történnék meg, azaz, ha a pap úgy ítélné meg, hogy „a gyónó nem igazi fájdalommal bánja a vétkeit”³⁰.

A feldolgozott anyag alapján a személyes gyónást közlő források elenyésző mennyiségben tartalmaznak csak buzdításokat. Viszont több exhortáció is található a húsvét előtti vagy nagycsütörtöki közös, nyilvános gyónás menetét tartalmazó, többnyire francia területekről származó könyvekben.³¹ Mivel e rítusok csak gyakorlatukban térnek el a magángyónástól, míg felépítésükben és funkciójukban megegyeznek vele, nincs akadálya a nyilvános nagyheti exhortációk és a T buzdításai összevetésének. Mennyiségileg több olyan forrás is akad, amely felveszi a versenyt a magyar gyóntatási útmutatóval. Ám buzdításaik tartalmát és célját tekintve nincs párhuzam a T-vel: a nagyheti közös, nyilvános gyónások exhortációi a szentáldozásban való részvételre ösztönzik a híveket, amelynek a bűnbánat szentségében és az abból fakadó feloldozásban való részesedés a feltétele.

A T buzdításai mégsem egyedülállóak. Kutatásom során kevés olyan magángyónást találtam, amelyben akár utalás, akár megírt szöveg szintjén helyet kaptak volna exhortációk, mégis, ha a T buzdításait külön-külön, tartalmuk szerint

²⁵ A prédikáció mint műfaj változásáról szóló kitekintésben nagymértékben felhasználtam: MADAS Edit, *Középkori prédikációsirodalmunk történetéből* (Debrecen: Kossuth Egyetem Kiadó, 2002), 54–74, 83–84, 104–105, 127–128.

²⁶ A szertartáskönyv a „his aut similibus verbis” kifejezéssel valamennyi exhortáció előtt utal a buzdítások tartalombéli, retorikai kötetlenségére.

²⁷ Nagyszombat, 1583, 77–79.

²⁸ Uo., 80–81.

²⁹ Uo., 105–107.

³⁰ Uo., 107–110. [Saját fordítás.]

³¹ Pl.: Autun 1503, 72^v–77^v.

vizsgáljuk, egy kivétellel mindegyiknek található legalább egy párja a nemzetközi palettán.

A T bűnvallomásra ösztönző buzdításához hasonló tartalmaz a Nevers-ből származó 1582-es forrás.³² A T második exhortációja a kivétel. Azzal megegyező vagy legfeljebb hasonlóságot mutató beszédet egyetlen általam vizsgált szertartáskönyv sem közöl. Ellenben a gyónó lelkiállapotára irányuló buzdítások nem a T-ben jelennek meg először. A már említett trieri gyóntatási útmutató,³³ habár egyetlen buzdítást sem közöl, felhívja a gyóntatópap figyelmét, ahogyan azt a T is teszi, hogyha esetleg a gyónó „hasonló a reményvesztett emberhez”,³⁴ vagy éppen ellenkezőleg, ha „nem eléggé töredelmes, és nem igaz fájdalommal bánja a vétkeit”,³⁵ akkor állapotához mérten vigasztalja, biztassa őt a pap, illetve feddje meg. Érdekes azonban, hogy a T kivételével egyetlen olyan forrás sincs, amely nemcsak a paphoz szóló utasításában említi, hanem meg is mutatja, pontosan hogyan hangozhatott egy ilyen vigasztalás vagy dorgálás.

Levonva a következtetést, a T buzdításai sem mennyiségük, sem elhangzásuk célja alapján nem számítanak egyedieknek. Kérdés viszont, hogy stílusuk, közlés-módjuk tekintetében különlegeseknek mondhatók-e ezek a beszédek.

Egyedi stiláris elem: erős pszichológiai érzékenység

A T buzdításai megszólítással („Szerelmes atyámfia”) kezdődnek, és számottevő mértékben tartalmazznak bibliai párhuzamokat. Ebben megegyeznek mind a nevers-i, mind pedig a nagyheti nyilvános, közös gyónás buzdításaival. De stílusuk eltér. A nevers-i forrás inkább filozofikusnak mondható, a nagyheti nyilvános, közös gyónást közlő szertartáskönyvek exhortációi pedig sem tematikájukban, sem stílusukban nem egyeznek a T beszédeivel.

A T exhortációi, bár más-más vonatkozásban hangzanak el, stílusukban mégis összetartanak. A közös stilisztikai összetevőjük az erős pszichológiai érzékenység. Mít takar ez?

Mint minden más, állapotbéli változást eredményező rítusnak, a gyónásnak is része egy liminális szakasz. Az a küszöbállapot vagy köztes fázis, amikor a rítusban résztvevő már nincs a rítus megkezdését megelőző állapotában, de még

³² Nevers, 1582, 21^r–26^r.

³³ Trier, 1574, 100.

³⁴ Nagyszombat, 1583, 77–79. [Saját fordítás.]

³⁵ Uo., 107–110. [Saját fordítás.]

nem lépett át a rítus elvégzése utáni állapotba.³⁶ Victor Turner antropológus az állapotváltozást eredményező, azaz átmeneti rítusok vizsgálata során megfigyelte, hogy a liminális szakaszban szimbolikus szinten uralkodó elem a megaláztatás vagy megalázottság.³⁷

A gyónásban ez azt jelenti, hogy amikor a gyónó a bűneiről beszél, lelki értelemben vett önlecsupaszítást végez. Legbensőbb titkait tárja fel a pap előtt, melyek kimondása kétségkívül megterhelő, a megalázottság érzését előidéző folyamat. Telegdi buzdításai azonban kiválóan kezelik ezt a bűnbánat szentségének liminális szakaszából fakadó megalázottságot.

Az első buzdításban a pap három szempontból is megnyugtatja a gyónót. Egyrészt kijelenti, hogy mindnyájan bűnösök vagyunk, és nincs olyan ember, aki ne vétett volna még az Isten ellen.³⁸ Másrészt kiemeli, hogy Jézus a bűnösök meggyógyításáért jött a világba.³⁹ Harmadrészt pedig a pap saját fölérendelt státusának árnyalásaképpen közli, hogy bár jogában áll mint bírónak meghallgatni a gyónót és penitenciát szabni rá, mégis ugyanolyan bűnös ember, mint az, aki a vallomást teszi.⁴⁰

A második exhortációban a pap önvizsgálatra szólítja fel a gyónót. Ebben a buzdításban konkrétan nem mutatkozik meg a pszichológiai érzékenység. Inkább tárgyilagosnak nevezhető a szöveg, megfogalmazásában mégis érezhető egyfajta kedvesség és empátia. Ezzel szemben a gyónó aggályos állapotára fenntartott buzdítás már funkciójából fakadóan is magáért beszél. Több bibliai nevet sorakoztat fel: arra buzdítja a gyónót, hogy Júdához és Káinhoz hasonlóan ne essék kétségbe, hanem higgyen Isten irgalmában. Hiszen miképpen Dávidnak, Péternek és Mária Magdolnának megbocsáttattak bűnei, úgy a megtérő emberen is megkönyörül az Isten.⁴¹

Az utolsó exhortáció, a megfeddés elhangzásának célja szerint nehezen egyeztethető össze az eddigiekre jellemző pszichológiai érzékenységgel. De tartalmát, hangvételét tekintve igen: az előző buzdításokhoz hasonlóan modora előzékeny; inkább tanító jellegű, semmint korholó. A lehető legfinomabban, megértést sugározva szól a vétkeket kellőképpen nem bánó gyónóhoz: „Értem, atyámfia,

³⁶ Arnold, van GENNEP, *Átmeneti rítusok*, ford. VARGYAS Zoltán (Budapest: L'Harmattan Kiadó, 2007), 55. Lásd még: KERÉNYI Károly, „Gondolatok a bűnvallomásról”, in KERÉNYI Károly, *Halhatatlanság és Apollón vallás* (Budapest: Magvető Kiadó, 1984), 276–285.

³⁷ Victor TURNER, *A rituális folyamat*, ford. OROSZ István (Budapest: Osiris Kiadó, 2002), 180–191.

³⁸ Nagyszombat 1583, 77.

³⁹ Uo., 77.

⁴⁰ Uo., 79.

⁴¹ Uo., 105–106.

a te vallomásodból, hogy bűnös vagy, de szintén azt nem találom benned, ami nélkül a bűnös ember bűneinek bocsánatját nem nyerheti [...]”⁴² Miközben igyekszik ráébreszteni a gyónót bűnbánatának hiányosságára, barátságosan és kedvesen intéz hozzá kemény szavakat: „Én hiszem, az forog elmédbe, hogy kegyes és irgalmas az Isten, kész minden bűnösnek megkegyelmezni [...]. De azt vedd ám eszedbe, hogy nemcsak irgalmas, hanem igaz is!”⁴³

A T-ben a pszichológiai érzékenység nemcsak a buzdítások sajátja: több ponton is megjelenik a paphoz intézett utasításokban.⁴⁴ Hogy tudatos volt-e a pszichológiai érzékenység kitüntetettsége a bűnbánati ordóban, nem tudni. Nagy valószínűséggel igen, hiszen mind a buzdítások, mind a rubrikák arra engednek következtetni, hogy a T az empátia legmagasabb fokával rendelkezik. Tökéletesen kezeli a liminális fázis önlecsupaszító voltának a gyónóra gyakorolt hatását.

„[...] **confessio autem sacramentum est regis aeterni**”⁴⁵

Az útmutatóban megjelenő pszichológiai érzékenységet, a bizalom megerősítését tovább hangsúlyozza a feloldozás után a gyóntatási titokról szóló, ahhoz mintegy különálló elemként kapcsolt szöveg. A textus lényege a gyóntatópap kötelességének nyomatékosítása: mindazt, ami a gyónásban elhangzik, „semmiféle emberi tekintély vagy parancs befolyására”⁴⁶ nem szabad felfednie. Ahogy a 20. században Prohászka Ottokár írja: „[...] lelkünk állapota a legkényesebb, a legfontosabb ügyünk; a szívnek bensőségébe való beavatás oly bizalom, melyet a természetes erény a végletekig terjedő titoktartással jutalmazhat meg csupán.”⁴⁷ Éppen ezért a szöveg többször is emlékezteti a papot kiemelt szerepére: a pap mint egyén a gyónásban eltűnik. A vallomást nem mint ember, hanem mint Isten hallgatja. Ezért ha bíróságra tanúnak idéznék be, és olyan dolgok felől kérdeznék, amelyeket kizárólag a gyónásból ismer, azt kell válaszolnia, hogy semmit sem tud. Ha pedig arra kényszerítené valaki, hogy tárja fel a gyónási titkot, inkább áldozza fel életét, mint hogy megszegje a titoktartást.

⁴² Uo., 107.

⁴³ Uo., 108.

⁴⁴ Ezen a papnak szóló olyan felszólításokat értem, mint a túlzott kíváncsiszkodásra való hajlam fékezése, a szem lesütése, óvatosságra intés a paráznaság módozatainak kikérdezésekor.

⁴⁵ Nagyszombat, 1583, 112–114.

⁴⁶ Uo., 112. [Saját fordítás.]

⁴⁷ PROHÁSZKA Ottokár, *A keresztény bűnbánat és bűnbocsánat* (Budapest: Szent István Társulat, 1927), 145.

A szöveg utolsó soraiban három forrásra is szerepel hivatkozás. Egyrészt két rendeletre (*decretalis*), melyek a gyónási titkot felfedő pap büntetését tartalmazzák, másrészt Eisengrein Márton gyóntatási kézikönyvére, amely ajánlott olvasmányként jelenik meg a gyakorlatlan gyóntatók részére.

Bár az sem biztos, hogy a korábban ismertetett buzdítások Telegditől származnak, a gyónási titokról szóló hozzátoldás kétségkívül átvétel, mégpedig a szöveg végén említett Eisengrein Márton gyóntatási kézikönyvéből,⁴⁸ melynek jóval hosszabb szakaszát Telegdi három oldalba vontta össze. Hogy miért látta jónak a gyóntatási útmutatóhoz hozzátoldani ezt a részt, kérdéses. Egyetlen általam vizsgált bűnbánati ordóban sem jelenik meg ekkora hangsúllyal a gyónási titok: ha egyáltalán van szó róla, akkor is csak egy szó vagy szókapcsolat, legfeljebb egy mondat erejéig.

Következtetés

Arra a kérdésre, hogy vajon különlegesnek számít-e a T a korabeli európai viszonylatban is, a legmegfelelőbb válasznak azt tartom, hogy részben számít annak. A T népnyelvű betéiteit, exhortációinak mennyiségét, elhangzásuk célját, valamint lelkitükrét, annak formáját és tartalmát tekintve nem jelent újítást. Mégis kimutatható egy olyan érték, amellyel a nemzetközi palettán csakis a T rendelkezik. Nem más ez, mint a penitenciálét átható erőteljes pszichológiai érzékenység, mely legintenzívebben kétségkívül a buzdításokban kap teret.

Felmerül a kérdés: mi az oka annak, hogy a T magas szintű pszichológiai érzékenységet tanúsít, s e szemlélet miért éppen a buzdításokban mutatkozik meg a legerőteljesebben?

Úgy vélem, történelmi oka van. A katolikus egyházat a 16. században a protestantizmus előretörése fenyegette. A reformáció népnyelvűsítő és prédikációs programmal lépett fel. Bár tény, hogy a 16. századi penitenciálékban megjelenő népnyelvűség, buzdítások és lelkitükrök már jóval a protestantizmus megjelenése előtt is léteztek, megszorodásuk bizonyára a reformáció kihívására adott válasz volt.

Telegdi Miklósna kettős problémával kellett szembenéznie. Mint pécsi püspöknek nemcsak a reformáció okozta veszélytől kellett megvédenie a magyar

⁴⁸ Martin EISENGREIN, *Confessionale, in quo universa materia de confessione peccatorum apud catholicos usitata per quaestiones explicatur: simulque poenitentibus modus examinandi conscientiam, et peccata sua cum Deo, tum sacerdoti confitendi commodissimus praescribitur* (Ingolstadt: Sartorius, 1577), 125–138. VD16 E 795.

katolikus egyházat, hanem a török megszállás okozta politikai-kulturális krízisben a hit megőrzése és megerősítése is feladata volt. Valószínű, hogy e hányatott időszakban a népnek fokozott igénye volt arra, hogy az egyházi méltóságok beszédeket intézzenek hozzá. Bátorítsák a hit megtartására, közvetítsék Krisztus evangéliumát.

Telegdi a reformáció eszköztárát használva lépett fel a fenyegetéssel szemben. A bűnbocsánat szentségének rítusát, amelynek megtartása vagy elvetése a protestantizmusban sokáig kérdéses volt, Magyarországon elsőként építette be szertartáskönyvbe. Népnyelvűsített, lelkitükröt és számos buzdítást illesztett a gyóntatási útmutatóba.

A buzdítások mennyiségére és az azokban kicsúcsosodó pszichológiai érzékenységre, úgy gondolom, szintén magyarázat a történelmi háttér. Ehhez azonban Telegdi Miklós személyes indíttatása is társult. Méltán híres prédikációs tevékenységéről,⁴⁹ így nem csoda, ha a gyóntatási útmutatásokban is teret engedett az exhortációknak. Mindemellett a buzdítás viszonylag kötetlen műfaj, stílusában és tartalmában is tükrözi alkotóját. Telegdi a humanista iskolában képezte magát, prédikációiban mégsem a fennköltiségre, hanem a közérthetőségre törekedett. Valószínű, hogy felismerte, a katolikus egyház megmaradását csak úgy biztosíthatja, ha ő maga a tömegekhez szól, és figyelembe veszi azt a tényezőt, amelyre a leginkább lehet hatni, s amely valamennyi embernek ugyanúgy fontos: a pszichét.

⁴⁹ Lásd: TELEGDI Miklós, *Az evangéliomoknak, melyeket Vasárnapokon és egyéb Innepeken esztendő által az Anyaszentegyházba olvasni es predicalni szoktanac, magyarázattyanc*. A postilla-sorozat első része, *Melly magaba foglalja az Aduentül Husvetig valo vasarnapi Evangeliomokat, egynehany egyeb innepeknek (kiknek Szamat meg talalod ezt e levelet elfordetuan) Evangeliomival, es az oltari szentségrül valo harom predicatioual egyetembe*, 1577-ben született, Appfel Mihály nyomtatta Bécsben. RMNY 374. A prédikációs könyvet jelenleg a Harvany Lajos Múzeum őrzi, 2019-ben nagyszabású retusáláson esett át. A második rész, *Melly magaban foglallyja Husvettol fogva Adventig valo vasarnapi evangeliomokat egy nehany egyeb innepeknek... Euangeliomiual, egyetembe...*, 1578-ra tehető, Nagyszombaton nyomtatták. RMNY 418. A harmadik rész pedig, *Melly magaba foglallylja a Szentec innepire valo Euangeliomokat...*, 1580-ban készült, szintén Nagyszombaton. RMNY 474.

A felhasznált szertartáskönyvek jegyzéke

Agendarius liber continens ritus et caeremonias quibus in administrandis sacramentis benedictionibus et aliis quibusdam ecclesiasticis functionibus paroeci et alii curati in dioecesi et provincia Strigoniensi utuntur (Apud Telegdi Miklós, Nagyszombat, 1583/1596), 76–114. Hozzáférés: usuarium.elte.hu.

Agendorum ecclesiasticorum liber in usum provinciae Gnesnensis conscriptus (Apud Cholinus Maternus, Gniezno, 1579), 42–51. Hozzáférés: <http://usuarium.elte.hu>.

Libri officialis sive agendae sanctae ecclesiae Treverensis (Apud Rotateus Ioannes, Trier, 1574), 98–102. Hozzáférés: <http://usuarium.elte.hu>.

Manuale curatorum ecclesiae Nivernensis dioecesis rationem modumque sacramenta ecclesiastica ministrandi continens (Apud Chaudière, Guillelmus, Nevers, 1582), 21^r–26^v. Hozzáférés: <http://usuarium.elte.hu>.

Manuale insignis ecclesiae Noviomensis auctum et recognitum cui recenter addita sunt quæ sequuntur (Apud Attaignant Petrus, Noyon 1546), 30^v–37^v. Hozzáférés: <http://usuarium.elte.hu>

Manuale sacerdotum secundum usum dioecesis Carnotensis (Apud Maynial Guillelmus, Chartres, 1490–1489), 85^v–91^r. Hozzáférés: <http://usuarium.elte.hu>.

The Red Book of Darley. Salamon and Saturn. Missale (Cambridge, Corpus Christi College, MS422, c. 900–1099), 400^r. Hozzáférés: <https://parker.stanford.edu/parker/catalog/fr61okh2998>.

Officiarium curatorum insignis ecclesiae Eduensis ... seu manuale secundum usum dioecesis Eduensis (Apud Estienne, Henricius I., Autun, 1503), 72^v–77^v. Hozzáférés: <http://usuarium.elte.hu>.

Ordinarium sacramentorum secundum honorabilem consuetudinem Tarraconensis ecclesiae (Apud Septgranges Cornelius de, Tarragona, 1550), 45^v–49^f. Hozzáférés: <http://usuarium.elte.hu>.

Melléklet

*A gyónás hallgatásának módja*⁵⁰

A pap, amikor Krisztus helyetteseként és a lelkek bírójaként a gyónók bűnvallását hallgatja, üljön a templom azon részében, ahol mindenki láthatja, viseljen reverendát és stólát, és szólítson fel minden gyónót, hogy járuljon elé.

Azt pedig, aki eléje járul, ne nézze ferde szemekkel, szigorú beszéddel ne illesse; zord tekintettel, szigorú embernek látszatát keltve ne oltson félelmet vagy szegényérzetet belé, hanem derűs arccal, jóindulatúan és barátságosan fogadja, kegyes és nyájas szavakkal szóljon hozzá.

Azután figyelmeztesse, hogy mindkét térdét meghajtván, arcát ne a papra, hanem a jobb vagy bal oldalára fordítsa, és erősítse meg magát a szent kereszt jelével, mondván:

Atyának és Fiúnak és Szentléleknek nevében. Ámen.

Azután szólítsa fel, hogy mondja el a közgyónást, amit ha a gyónó nem ismer, ekképpen mondja elő neki a pap:

GYÓNOM Uram Istennek, Boldogasszonynak, Szent Péter apostolnak, Szent Pál apostolnak és mind a több szenteknek. Vallom magamat vétkesnek lenni sok számtalan gonosz gondolatimba, beszédimbe és cselekedetimba. Mindennemű bűneimbe hagyom Isten előtt bűnössé magamat. Kérem Uram Istent, bocsássa meg bűneimet, kérem Asszonyomat, Szűz Máriát, Szent Péter apostolt, Szent Pál apostolt és mind a több szenteket, támadjanak mellettem, imádjanak Istent érettem. Kérlek tégedet is lelki atyám, imádj Istent érettem,

⁵⁰ Az alább közölt szöveg Telegdi Miklós pécsi püspök *Nagyszombati Agendarius*a gyóntatási útmutatójának részlete, amely Magyarországon elsőként tartalmazza a magángyónás módjának leírását. E penitenciále 1583-ból származik, jellegzetessége, hogy a latin szövegek mellett nagy számban jellennek meg benne népnyelvű elemek. Míg a gyóntató paphoz intézett utasításokat, a feloldozási formulákat és a gyóntatási titokról szóló bőséges leírás latinul közli a forrás, a buzdítások és a lelkitükör magyarul jelennek meg a szertartáskönyvben.

Fordításom VARGA Benjámín, *Agendarius Strigoniensis* (Budapest: Argumentum Kiadó, 2022, megjelenés előtt) szövegkiadása alapján készült. A magyar szövegeket változtatás nélkül e szövegkiadás szerint közlöm. A fordítás elkészítésében segítségemre volt Martin Judit 2008-ban készített, kiadatlan munkája. Az eredetivel összevetette: Földváry Miklós István.

hallgasd meg az én gyónásomat és bűneimről való vallásomat, és oldozz meg engemet az Úr Istentől neked adatott hatalommal.

Azután a pap ezekkel vagy hasonló szavakkal buzdítsa a gyónót bűneinek igaz és őszinte megvallására:

SZERELMES atyámfia, tudjuk azt, hogy mindnyájan bűnösök vagyunk, és hogy senki közülünk nincsen, ki ez jelenvaló gyarló életbe az Úristen ellen sokképpen nem vétkezett volna. De azt is tudjuk, hogy a mi Urunk, Jézus Krisztus a bűnösökért jött e világra. Miképpen önnön maga tanúbizonyságot teszen felőle, mondván: „Nem igazakat jöttem hívni, hanem a bűnösöket.”⁵¹ Tanúbizonyságot teszen Szent Pál is, ahol emezt beszéli: „Igaz és kellemetes beszéd ez, hogy az Úr Jézus Krisztus e világra jött a bűnösöket megszabadítani.”⁵² Sőt ugyan megesküdött rajta a mi Istenünk, hogy nem akarja a bűnös embernek halálát, hanem azt kívánja, hogy megtérjen és éljen. Fogadást is tett felőle, hogy valamely órába őhozzá fohászkodandik és penitenciát tartand a bűnös, azonnal megbocsátja bűneit és soha többé azokról meg nem emlékezik.

Ezeket értvén, mivelhogy te is egy vagy a bűnösök közül, úgymint ki sokszor Isten ellen vétettél, az ő parancsolatit megszegted és akaratja ellen jártál, vedd eszedbe magadat és térj meg! Tarts penitenciát, sirassad a te bűneidet! Isten előtt és énelőttem, ki noha méltatlan, mindazáltal egyházi szolga vagyok, tégy gyónást, azaz vallást a te bűneidről! Azokról kiváltképpen, melyek a te lelkiismeretedet legfeljebb furdalják és rettegetik. Kit ha megmívész, én tégedet az Isten igéjéből megtanítlak, mit kelljen továbbá mívelned. Krisztustól az Anyaszent-egyháznak adatott kulcsoknak erejével megoldozlak, és bűneidet megbocsátom. Kiből a te lelkednek nagy vigasztalása, öröme és nyugodalma következik. Mert tudod, hogy [amit] a mi Urunknak ígéreti szerint mi, az egyházi emberek, e földön megoldozunk, megoldozván leszen az mennyországban is, és valakiknek bűnüket megbocsátjuk, megbocsátatik azoknak mennyben is.⁵³

Ha Isten előtt, ki mindenedet lát, nem szégyenletted megmívelní a bűnt, ne szégyenljed énelőttem is megvallani! Jobb, hogy énelőttem, ki szintén olyan bűnös vagyok, mint te, pironkodjál egy kevés ideig, hogysesem mint ítélet napján az örök bíró előtt, a szent angyalok előtt és mind ez egész világ előtt szégyenkedjél. Amiről most igaz gyónást tesz, azt akkor szemedre nem vetik, de ha valamit

⁵¹ Mt 9,13.

⁵² 1T 1,15.

⁵³ Vö. Mt 18,18; J 20,23.

most eltitkolsz és eltagadsz, akkoron örök szégyenedre és kárhozatodra szemedre hányattatik.

Orvos vagyok, úgy tudlak tégedet orvosolni, ha betegségedet megjelented. Tanító és oktató vagyok, úgy tudlak tanítani és oktatni, ha értem a te folytatkozásodat és szükségidet. Kész vagyok teneked szolgálni, csak értsem, mibe szűkölködöl az én szolgálatom nélkül.

Szabadon és bízvást megmondhatod pedig énnekem minden dolgodat, mert elhigygyed felőlem, hogy el lesznek temettetvén én nálam és soha senki tőlem meg nem érti. Láss hozzá azért dolgoddhoz, és töredelmes szívvel jelentgesd ki a te vétkeidet!

Egy ilyesfajta buzdítás előrebocsátása után, ha a pap előtt ismeretlen a gyónó, kérdezze az állapotáról és a helyzetéről, hogy ezáltal jobban és alkalmasabban tudja faggatni a bűnök körülményeiről.

Azután kérdezze meg, mennyi ideje nem tartott bűnbánatot.

Majd érdeklődjék, vajon eleget tett-e a legutolsó gyónásban kiszabott elégtétel elvégzésének.

Utána vegye rá a gyónót, hogy önmagától ismerjen be minden olyan vétket, amelyre emlékszik.

Ha ez megtörtént, figyeljen bölcsen a pap, ha netalán a gyónó olyan bűnökről nem tett említést, amelyekben a pap úgy ítéli meg, hogy valószínűleg vétett, kérdezze ki azokról, nehogy szégyenérzetből vagy tudatlanságból elhallgassa azokat.

Ha talán a gyónó tapasztalatlan lenne abban, hogy önmaga vallja meg a bűneit, vagy nem tudná felsorolni azokat, akkor figyelmesen kérdezze és vizsgálja őt a pap, kérje meg, hogy a kérdés minden egyes részére feleljen. De azért vigyázzon, nehogy a túlzottan kíváncsi kérdéseivel mindkét nembéli egyszerű lelkeknek és kiváltképpen a fiataloknak valamiféle új és még soha ki nem próbált bűnre adjon alkalmat, és olyan dolgok megcselekvésére tanítsa őket, amelyeket önmaguktól nem tudtak megtenni.

Először pedig az Úr Tízparancsolata ellen elkövetett bűnök felől köteles kikérdezni őt. Amit akár ezekkel a szavakkal is megtehet:

SZERELMES atyámfia, a felséges mindenható Úristen, a tíz parancsolatba megjelentette minekünk az ő szent akaratját. Előnkbe adta azt is, amit kíván, azt is, amit tilt mitőlünk. Tekints be azért a parancsolatoknak rendibe, mint egy tükörbe, és lásd meg, melyik ellen mit vétettél gondolatodban, beszédedben és cselekedetedben. Hagytál-e valamit hátra abban, amit kíván, és míveltél-e valami olyat, melyet tilt Isten tetőled.

AZ ELSŐ PARANCSOLATRÓL

Először pedig az Úr Tízparancsolata ellen elkövetett bűnök felől köteles kikérdezni őt. Amit akár ezekkel a szavakkal is megtehet:

AZ első parancsolat emez: „Ne legyenek idegen istenid énelőttem!” Kiben azt kívánja a mi Urunk mitőlünk, hogy igaz hittel, erős reménységgel, és buzgó szeretettel ragaszkodjunk őhozzá, és se gondolatunkba, se beszédünkbe, se cselekedetünkbe oly dolog ne találtassék, ki az hittel, reménységgel és szeretettel ellenkednék.

A hit elleni vétkek

1. Legelőször azért azt kérdem tőled, ha tévelygettél-e valamikor a hit dolgában. Tartottál-e, avagy tartasz-e valami oly vélekedést, tévelygést, eretnokséget, mely a közönséges római Egyháznak hitével ellenkedik, avagy attól különbözik?

2. Kétkelkedtél-e, avagy kétkedel-e a hitnek valamely ágazatja felől?

3. Tanítottál-e, avagy intettél-e valakiket tévelygésre?

4. Olvastad-e az eretnekeknek könyvüket és írásukat?

5. Tartottál-e afféle könyveket, avagy mostan tartasz-e nálad?

6. Hallgattad-e a római hittől szakadt prédikátoroknak predikációjukat?

7. Kedveltél-e valaha az eretnekeknek, menttetted-e és oltalmaztad-e őket?

8. Embertől való féltedbe avagy szégyenletedbe tagadtad-e meg hitedet, hallgattál-e valaha, midőn a te hitedről szükség volt volna vallást tenned?

9. Vetekedtél-e, paraszt lévén, a hit felől?

10. Hívtad-e az ördögöt segítségül?

11. Bűbájos, babonás, varázsló és ördögös tudományt tanultál-e, avagy egyebet tanítottál-e rája?

12. Hittél-e álomnak, bűvölőknek, bájolóknak, varázslóknak, és jövendőt mondóknak, értekezted-e és kérdezted-e őtőlük, folytattál-e valami szükségbe hozzájuk?

A remény elleni vétkek

13. Az Istennek irgalmassága felől voltál-e kétes?

14. Míveltél-e valami gonoszt ahhoz bízodban, hogy az Isten irgalmas és megbocsátja?

15. Bízál-e fölöttébb magadba, elmédbe, erődbe, gazdagságodba, tulajdon érdemidbe?

16. Bízál-e valamely emberekbe feljebb, hogy semmint Istenbe?

A szeretet elleni vétkek

17. Gyűlölted-e valaha az Istent, és ha gyűlölted, miért?

18. Az Istent szeretted-e úgy, mint nem ömagáért, hanem evilági haszonért és jótéteményért?

19. Tennen magadat, avagy akármely egyéb embereket szeretted-e feljebb Istennél?

20. Zúgódtál-e és panaszkodtál-e Isten ellen azért, hogy amit tőle kívántál, úgymint jó egészséget, gazdagságot, jó szerencsét avagy akármit egyebet, meg nem adta teneked?

21. Cselekedtél-e valamit Isten ellen emberi kedvért?

22. Múltad-e el valaha az isteni szolgálatot, avagy akármi jó cselekedet[et] emberektől való szégyenletedbe, féltedbe, és embereknek kedvükért?

AZ MÁSODIK PARANC SOLATRÓL

AZ MÁSODIK parancsolat emez: „Istennek nevét hiába ne vedd!” Kibe tiltja ő szent felsége az ő nevének tiszteletlenségét. Lásd, ha vétettél-e valamiképpen ez ellen!

1. Tudva avagy szándékkal esküdtél-e hamisan?

2. Amit bizonynal nem tudtál, mondottad-e azt esküvéssel?

3. Fogadtál-e valamit hitedre avagy másképpen esküvéssel, amit meg nem akartál állani és meg nem állottál?

4. Szükségnek kívülről szoktál-e esküdni?

5. Amit Istennek fogadtál, szegted-e azt meg valamikor?

6. Káromlottad-e az Istent, azt tulajdonítván neki, ami hozzá nem illik? Mint-hogy kegyetlen, hogy valamit nem tud, valamire gondot nem visel, és akármit egyebet efféle?

7. Ítélted-e meg valaha az Istennek cselekedetét, gondolván avagy mondván, hogy emezt avagy amazt jobb lett volna különben mívelni annál, amint az Isten mívelte és szokta mívelni?

8. Hiába avagy csúfságba említetted-e az Istent?

9. Szentírásnak helyeit avagy cikkelyit hoztad-e elő tréfába, avagy hivalkodó beszéd között?

10. Mentetted-e valaha vételkedet avval, hogy Isten oka, mert ő úgy teremtett, hogy bűn nélkül nem lehetsz, avagy a szenteknek példájával, mondván, hogy a szentek is bűnösök voltak?

AZ HARMADIK PARANCSOLATRÓL

AZ HARMADIK parancsolat ez: „Megemlékezzél róla, hogy az ünnepet megszenteld!” Azaz minden evilági szorgalmatosságtól, gondtól és robotkodástól magadat megvonván, ünnepnapon az isteni szolgálatba és szent cselekedetekbe légy foglalatos.

1. Míveltél-e ünnepnap, avagy míveltettél-e kézi munkát?
2. Foglaltad-e magadat evilági gondba, szorgalmatosságba, kereskedésbe és akármilyen egyéb testi dologba?
3. Ünnepnapon gyakorlottad-e a korcsomát, torkosságot, vendégséget, táncot?
4. Múlattad-e el hivalkodó beszédekbe és cselekedetekbe az ünnepeket?
5. Múlattad-e el ünnepnapon a mise- és predikációhallást, az imádkozást és egyéb isteni szolgálatot?
6. Mikor misén, predikáción avagy egyéb isteni szolgálaton voltál, bujdosott-e széjjel elméd és gondolatod?
7. Sújtál-e, beszéllettél-e, mosolygottál-e az isteni szolgálatnak idején?
8. Jeles ünnepeken és kiváltképpen húsvét napján avagy a tájba meggyóntál-e? Vetted-e a Krisztusnak szent testét és szent véréjét?

AZ NEGYEDIK PARANCSOLATRÓL

AZ NEGYEDIK parancsolat ilyen: „Atyádat, anyádat tiszteljed!” Melybe parancsolja Isten, hogy nemcsak testi szüleinket, hanem azokat is, kik vagy idővel, vagy méltósággal nálunknál nagyobbak, tiszteljük.

1. Gyűlölted-e a te szüleidet, haragudtál-e meg őket?
2. Kívántál-e nekik valami gonoszt?
3. Kívántad-e holtukat?
4. Búsítottad-e avagy szomorítottad-e meg őket?
5. Tekintettél-e harag szemmel rájuk, avagy nevetted-e meg őket?
6. Voltál-e engedetlen szüleidnek?
7. Segítetted-e, ha szűkölködtek segítség nélkül, szüleidet, avagy nem?
8. Költötted-e el gonoszul és haszontalanul szüleidnek pénzüket és marhájukat?

9. Vádoltad-e, szidalmaztad-e, rágalmaztad-e őket, szólottál-e tiszteletlen beszédet ellenük, avagy felőlük?
10. Imádtál-e érettüket, avagy nem?
11. Jó intésüket, oktatásukat vetetted-e hátra?
12. Ha szüléid megholtanak, akinek mit hagytanak testamentumba, megadtad-e, megfizetted-e adósságukat?
13. Atyádfiait és rokonidat szeretted-e szíved szerint?
14. Náladnál nagyobbakat, kiváltképpen egyházi embereket, evilági bírakat és urakat tiszteltél-e, vagy nem? Voltál-e nekik szófogadatlan, engedetlen, nevetted-e, csúfoltad-e, rágalmaztad-e őket?
15. Az Anyaszentegyháznak és a teelőtted járóknak parancsolatjukat, szerzésüket és végezésüket utáltad-e meg, vetetted-e hátra?
16. Voltál-e hálaadatlan azoknak, kik jót tettek veled?
17. Dézsmájukat avagy valami egyéb jövedelmüket vetted-e el, tagadtad-e meg az egyházi embereknek?

AZ ÖTÖDIK PARANC SOLATRÓL

AZ ÖTÖDIK parancsolat ez: „Ne ölj!” Kibe tiltatik mitőlünk a külső és belső gyilkosság. Hogy se meg ne öljünk, se gyűlöljük felebarátunkat, se haragot ne tartsunk reá, se gonoszt neki ne akarjunk.

1. Öltél-e avagy ölettel-e meg valakit vagy kézzel vagy méreggel, vagy másképpen?
2. Adtál-e okot valakinek reá, hogy más megöljön, avagy halálra keressen?
3. Részgítettél-e úgy meg valakit, hogy betegségbe esett legyen miatta?
4. Gyermeccskéknek anyjuk méhébe való elveszésükbe voltál-e részes, vagy tanácsoddal, vagy cselekedetteddel?
5. Verekedtél-e, sértettél-e meg valakit?
6. Vesztettél-e össze mással valakit?
7. Akik között valami háborút láttál, ingerletted-e egymás ellen őket?
8. Adtál-e valakinek tanácsot reá, hogy más megbántson, megsértsen, avagy megverjen?
9. Akit haláltól megmenthetél volna, igyekeztél-e megmenteni, avagy nem?
10. Kívántad-e valakinek halálát?
11. Viseltél-e szívedbe más ellen haragot, gyűlölséget és bosszúállásra való kívánságot?
12. Átkozódtál-e egyebek ellen, mondván: „Isten tégedet elveszeszsen”, vagy „szakadna nyakad, Isten ne mentsen hirtelen haláltól, akasztófától, ördög elvi-gyen”, avagy egyebet effélet?

13. Gonosz példaadásoddal, késztetésseddel, beszédeddel és intéseddel adtál-e okot másnak bűnre, avagy tanítottál-e valakit bünt tenni?

14. Magadnak kívántad-e halálotat búsulásból, bosszúságból, kétségben esésből, avagy gonosz szándékból?

15. Vetted-e oly szerencsére magadat, kiből halálot következhetett volna, ha az Isten kiváltképpen való jóvoltából tégedet meg nem őrzött volna?

16. Átkoztad-e magadat mondván: „bátor az Isten azt a napot ne adta volna érnem, bátor nyakam szakadt volna, Isten elveszessen, ördög elvigyen engemet, ha mívelem”, avagy egyebet effélet?

AZ HATODIK ÉS KILENCEDIK PARANC SOLATRÓL

AZ HATODIK parancsolat emez: „Ne paráználkodjál!” Ehhez való a kilencedik is, ki ilyen: „Felebarátodnak feleségét ne kívánd!” E két parancsolatba tilt Isten minden buja gondolatot, beszédet és cselekedetet.

1. Voltak-e szívedben testi és buja gondolatok?

2. Adtál-e magadnak okot afféle gonosz gondolatokra, vagy tekintetteddel, vagy másképpen?

3. Gyönyörködtél-e és maradtál-e meg sokáig afféle gondolatokba?

4. Volt-e elvégzett akaratot létel szerint is megmívelni az olyan meggondolt gonoszt?

5. Szólottál-e avagy hallgattál-e rútot és undok, parázna beszédeket?

6. Éneklettél-e avagy hallgattál-e virágénekeket, melyekbe testi szeretetről és buja dolgokról volt emlékezet?*

8. Táncba szólottál-e annak, akivel táncoltál, olyat valamit, ki tisztaságnak és jó erkölcsnek ellene volna?

9. Gyakorlottál-e vagy vendégségeket, vagy egyéb helyeket az végre, hogy szeretődöt láthatnád, avagy szeretőt találnál magadnak?

10. Mutogattad-e és cifráztad-e magadat, hogy valakinek szeme akadna rajtad?

11. Ingerletted-e testedet illetésseddel vagy másképpen gonoszra?

12. Csókoláltál-e valakit gonosz végre, avagy testi szeretetből?

13. Vétkeztél-e paráznaságba, és ha vétkeztél, miképpen, micsoda rendbeli és állapotbeli személlyel? Hányszor?

Itt a gyóntatónak rendkívül elővigyázatosnak kell lennie, nehogy véletlenül az egyszerűbb lelkeket és a fiatalabbakat a sokféle kérdezgetéssel inkább tanítsa erre a szegyenletes bűnre, mintsem elfeledtesse velük a rossz megtételét. Vagy ha túlságosan szelíd

és a kelletnél szemérmesebb a kérdésben, nehogy a gyónó szegényérzet vagy tudatlanság miatt ne eléggé magyarázza el a bűn körülményeit. Tudniillik, hogy vajon egyedülállóval vagy házassal, vérrokonnal, rokonnal, szűzzel vagy a természet rendjével szemben, önkielégítéssel, esetleg mással követte-e el ezeket a rémes bűnöket. A megelőző válaszokból és azokból dolgokból, amelyeket a gyónón korábban meg tudott figyelni, könnyű lesz megállapítania, miként és meddig kell eljutnia vele a körülmények vizsgálatában.

AZ HETEDIK ÉS TIZEDIK PARANCSOLATRÓL

AZ HETEDIK parancsolat ilyen: „Ne orozz!” Ehhez való a tizedik is: „Felebarátodnak se házát, se mezejét, se szolgáját, se szolgálóleányát, se ökrét, se szamarát, se egyéb jószágát ne kívánd! Kikben azt parancsolja Isten, hogy az te tulajdonoddal megelégedvén, a más ember marháját nemcsak el ne vedd, de ingyen szándékos se legyen reá, hogy elvennéd hamisan.

1. Kívántad-e felebarátodnak valami marháját, és igyekeztél-e hamisan azt tiédé tenni?

2. A fejedelemnek, vagy uradnak, vagy községnek mely adóval tartoztál, tagadtál-e meg abba valamit?

3. Loptad-e el valakinek valami marháját?

4. Erővel vetted-e el a másét?

5. A szentegyháznak vetted-e el valami marháját vagy jövedelmét avagy jószágát?

6. Uzsorát vettél-e valakin?

7. Testamentomból másnak hagyatott marhát tartottál-e magadnak?

8. Adtál-e oly okkal kölcsön valakinek zálogra, hogy ha az hagyott napra a zálogot ki nem váltja, azután ki ne válthassa, hanem nálad maradjon?

9. Adtál-e bor fejébe, avagy gabona fejébe pénzt valakinek úgy, hogy sokkal többet adjon neked annál, amennyit azon a pénzen mástól vehetnél?

10. Adtál-e kölcsön valamely szegény embernek ilyen ok alatt, hogy idővel pénzedet megadja, és annak fölötte míveljen is avagy szolgáljon értet?

11. Tettél-e hamis kereskedést, vagy olcsóbban vevén mástól, vagy drágábban adván másnak valamit annál, amit ért volna?

12. Éltél-e hamis mértékkal?

13. Szabódtál-e, esküdtél-e árud mellett, hogy megéri azt, amin hagyad, avagy hogy te is drágán vetted?

14. Csaltál-e meg valakit mívedbe? Vagy nem jól mívelvén neki, vagy többet vevén mívedért, hogysesem mint érdemlettél volna?

15. Hitegetted-e felebarátodnak szolgáját vagy szolgáló leányát?
16. Csaltál-e meg akármiképpen valakit?
17. Nálad letéetett avagy hagyatott marhát tagadtál-e el?
18. Ha valakinek valami elveszett marháját megtaláltad, titkoltad-e el és tartottad-e magadnak?
19. Szőlejébe, kertjébe, gabonájába vagy egyéb marhájába tettél-e kárt valakinek?
20. Mikor adós voltál, mulattad-e el a megfizetést, noha megfizethetél volna?
21. Kockát, kártyát, avagy egyéb játékot játszottál-e nyereségnek okáért?
22. Munkásidnak, béresidnek, szolgálidnak bérét és szolgálatját tartottad-e meg?

AZ NYOLCADIK PARANC SOLATRÓL

AZ NYOLCADIK parancsolat ez: „Felebarátod ellen hamis tanúbizonytságot ne szólj!” Melybe tiltatik nyelvünknek minden felebarátunk ellen való gonoszsága.

1. Volt-e szokásod, hogy felebarátodnak akármi kicsiny vétktét is nagy és halálos bűnnek ítélted volna lenni?
2. Igyekezttél-e azon, hogy meggyalázhattál volna valakit hírébe-nevébe?
3. Törvénybe tettél-e hamis tanúbizonytságot valaki felől?
4. Vádoltál-e, avagy mentettél-e valakit hamisan?
5. Rágalmaztál-e valakit háta megett?
6. Felebarátodnak valami titkát az ő kárára, ártalmára, vagy gyaláztatjára jelentettede ki?
7. Egyebeknek cselekedetét magaráztad-e gonoszra?
8. Örömet hallgattál-e rágalmazó beszédeket?
9. Amit valaki felől hallottál, beszélletted-e másnak?
10. Tettél-e vakmerő ítéletet más felől?
11. Hízkeldeésből dicsértél-e valakit?
12. Szólottál-e hazugságot egyebek ellen, avagy hivalkodó beszéd között?
13. Felebarátodnak dicséretét irigyltetted-e, avagy ahol dicsérni kellett volna, nem dicsérted-e őtet?
14. Hírébe-nevébe kisebbítettél-e meg valakit?

A két utolsó parancsolatról szólottunk odafel az hatodik és hetedik parancsolattal együtt.

Másodszor a gyóntató a gyóntó a halálos bűnök felől kérdezzé ki ekképpen:

Lássad immár azt is, miképpen és hányképpen vétkeztél Isten ellen az hét halálos bűnbe.

AZ ELSŐ HALÁLOS BŰN: A KEVÉLYSÉG

Másodszor a gyóntató a gyónót a halálos bűnök felől kérdezze ki ekképpen:

VOLTÁL-E kevély?

2. Alítottad-e valaha magadba, hogy ami jó benned vagyon, tulajdonod, mintha tetőled, és nem Istentől származnék?

3. Avagy ha vallottad is, hogy Istentől vagyon, mindazáltal azt tartottad-e, hogy a te érdemidért adatott neked?

4. Kérkedtél-e valamivel olylal, ki benned és nálad nem volt?

5. Dicsekedtél-e bűnbe, avagy valami hívságos dologba?

6. Kerestél-e magadnak dicséretet valami jó cselekedetből, kiből az Istennek nevének dicséretét kellett volna keresned?

7. Míveltél-e valami jót emberi látásért?

8. Voltál-e tisztességkívánó?

9. Ítélted-e magadat egyebeknél jobbnak, tisztességre méltóbbnak és szentebbnek lenni?

10. Utáltad-e meg felebarátodat, alítottál-e valakit náladnál alábbvalónak lenni és méltatlannak a te barátságodhoz?

11. Voltál-e képmutató, szentnek, jámbornak és ájtatosnak mutattad-e magadat tettetésképpen?

12. Szólottál-e jót képmutatásból, szívedbe gonoszt gondolván?

13. Voltál-e vakmerő a te értelmédbe, nem akarván azoknak értelmüket venni, akik valamit jobban értettek náladnál?

14. Voltál-e versengő, nem akarván, az mit egyszer megmondottál, attól elszakadni, ha szintén eszedbe vetted is, hogy nem jól mondottad?

15. Voltál-e engedetlen Istennek és az embereknek, kiknek engedelmességgel tartoztál volna?

16. Múltad-e el azt megmívelni, amit méltán és törvény szerint parancsoltak neked azok, akik náladnál feljebb valók?

AZ MÁSODIK HALÁLOS BŰN: FÖSVÉNYSÉG

VOLTÁL-E fősvény?

2. Voltál-e telhetetlen, meg nem elégedvén avval, amit Isten neked adott?

3. Kívántál-e meggazdagulni?
4. Estél-e fölöttébb pénz- és marhakeresésnek?
5. Szegted-e meg Istennek valamely parancsolatját gazdagságnak okáért?
6. A szegényekhez voltál-e irgalmatlan és szoros markú, nem örömet adtál-e nekik, dorgáltad-e, pirongattad-e meg őket, midőn alamizsnát kértenek tőled?
7. Voltál-e szorgalmas és nyughatatlan pénz- és marhakeresés miatt?
8. Evilági szorgalmatosság miatt múltattad-e el gyónásodat, a Krisztus szent testénekvéreinek hozzád vételét, avagy akármilyen egyéb jót?
9. Álnokul és erővel jutottál-e, avagy csak akartál-e jutni valami marhához?
10. Hazudtál-e, esküdtél-e pénzért és marháért hamisan?
11. Hamis pénzzel éltél-e?
12. Költötted-e marhádat és pénzedet örömesben torkodra, hasadra, és akármilyen hiábavaló dologra, hogysen mint Istennek tisztességére és szűkölködő felebarátidnak segítésére?
13. Adósidat, akiknek tudtad, hogy nincsen mivel fizetniük, szorítottad-e kegyetlenül az adósságnak megfizetésére?

AZ HARMADIK HALÁLÓS BŰN: PARÁZNASÁG

SZÓLOTTUNK erről odafel, az hatodik és kilencedik parancsolatnak rendibe, annak okáért most csak azokról a gonoszságokról kérdezkedek tetőled, melyek a buja életet szokták követni.

1. Merültél-e el annyira a testi bűnbe, hogy amiatt némiképpen ugyan megvakult volna a te elméd, tunyává és alkalmatlanná lettél volna az isteni és mennyei dolgoknak elmélkedésére?

2. Feledkeztél-e el magadról, rendedről és állapotodról efféle bűn miatt, meg nem gondolván, hogy nem illett volna hozzád az, amit míveltél, csak azért is, mivelhogy sokaknak szemük néznek tereád, és sokan megbotránkozhatnak a te gonosz életedbe?

3. Voltál-e testi bűn miatt állhatatlan, gyakorta elvégezvén elmédbe, hogy megjobbítod magadat, de azt, amit végeztél, meg nem állván, hanem mégis ugyanazon gonosz életnek sarába hevervén?

4. Gyönyörködtél-e annyira az buja életbe, hogy azért kész voltál volna az Istennek kedvét és akarátját hátravetni, sőt Istentől teljességgel elszakadni?

5. Kívántál-e e világon sokáig élni avégre, hogy tested kívánságának többet szolgálhass?

6. Feledkeztél-e el halálodról efféle bűn miatt?

AZ NEGYEDIK HALÁLOS BŰN: IRIGYSÉG

IRIGYLETTED-E valamely felebarátodnak tudományát, tisztességét, jó hírét-nevét, emberek között való becsületét avagy egyéb javait?

2. Irigyledted-e, hogy felebarátod náladnál nem alább, hanem feljebbvaló, avagy hozzád egyenlő volt?

3. Irigyledted-e, mikor láttad, hogy valaki gyakrabban gyónt, gyakrabban élt az Oltáriszentséggel, ájtatosb volt, több jót cselekedett tenáladnál?

4. Igyekezted-e irigységből valakinek előmenetit megbántani, őtet rágalmazván, ellene suttogván és az embereknek jóakaró elméjüket tőle elidegenítvén?

5. Beszélletted-e felebarátodnak bűneit egyebek előtt az ő ártalmára vagy kárára?

6. Örültél-e felebarátodnak kárán, kisebbségén, avagy valami nyavalyáján?

7. Bánkódtál-e felebarátodnak előmenetén és jó szerencséjén?

AZ ÖTÖDIK HALÁLOS BŰN: HARAG

VOLTÁL-E haragos?

2. Méltatlanul és érdeme nélkül akartál-e valakin haragból bosszút tenni?

3. Haragodba igyekezted-e felebarátodon akármi kicsiny vétekért is bosszút állani?

4. Tartottál-e úgy haragot valakire, hogy nem akartál volna csak reá nézni is, sem vele szólni, sem őtet nevéen nevezni?

5. Zajgottál-e, kiáltottál-e, feddettél-e, szitkozódtál-e, átkoztál-e haragodba?

6. Tettél-e valakin, akire megharagudtál, bosszúságot?

AZ HATODIK HALÁLOS BŰN: TORKOSSÁG

VOLTÁL-E torkos és tobzódó?

2. Ettél-e, avagy ittál-e idejebben, hogysen mint illetet volna?

3. Szegted-e meg a böjtöt, többször evén egyszernél?

4. Ettél-e tiltott eleséget, úgymint húst, tikmonyát, vajjat, tejet böjtnapon?

5. Kívántál-e és kerestél-e gyönyörűsegesb eledelt avagy italt annál, akivel rended szerint meg kellett volna elégedned?

6. Voltál-e részeg, és ha voltál, hányszor?

7. Ittál-e duskát avagy eggyest?

8. Itattál-e, részegítettél-e mást?

9. Fölöttebb való étel és ital miatt voltál-e rest imádságra és egyéb Istenszolgálatra?

10. Részségedbe csacsogtál-e haszontalan avagy gonosz dolgokról?

11. Étél-ital közbe vetekedtél-e Istenről, az Istennek és a hitnek dolgairól?

12. Ettél-e avagy ittál-e annyit, hogy a gyomrod meg nem tarthatta, hanem kényszerítetted kiokádni?

13. Tobzódás és részség miatt gerjedtetél-e bujaságra, és történt-e rajtad testednek megfertelmzése?

AZ HETEDIK HALÁLOS BŰN: JÓRA VALÓ RESTSÉG

VOLTÁL-E gonosz kedvű és rest a jócselekedethez?

2. Restelltél-e tanulni és értekezni az üdvösségnek dolgai felől?

3. Tudod-e az Miatyánkot, Üdvözlégy Máriát, a hitnek ágazatit és a tíz parancsolatot, vagy nem?

4. Voltál-e hivalkodó?

5. Múlattad-e hiába idődet?

6. Hamar és könnyen engedted-e a kísértetnek?

7. Halogattad-e a bűnből való megtérést, avagy valami egyéb jót?

8. Mikor valami jót míveltél, sietted-e elvégezni, alig várván, hogy végét érhetted volna?

9. Hagytad-e valamikor félbe az elkezdett imádságot, böjtöt és egyéb jócselekedetet?

10. Voltál-e gondviseletlen házad népére és egyebekre, kiket Isten az te gondviselésed alá adott?

11. Voltál-e oly tunya, hogy inkább akartál volna éhezni és szűkölködni, hogysen mint dolgot tenni és munkálódni?

12. Voltál-e oly ájtatlan, hogy ugyan visszatetszett volna az imádkozás és egyéb jó cselekedet?

13. Gyűlölted-e azokat, akik tégedet jóra intettek és a gonoszról megfedtettenek?

14. Voltál-e oly idegen a penitenciatartástól, hogy az megcselekedett bűnről semmi bánatot nem érzettél szívedbe?

AZ IDEGEN BŰNÖKRŐL

Harmadszor a pap a gyónót az idegen bűnök felől kérdezze ki ekképpen:

MONDD meg azt is, ha vétkeztél-e a kilenc idegen bűnökbe, azaz voltál-e részes más ember bűnébe?

1. Parancsoltad-e másnak, hogy gonoszt míveljen?
2. Adtál-e valakinek tanácsot valami gonosztételre?
3. Te akaratodból és engedelmedből mívelt-e valaki gonoszt?
4. Dicsértél-e valakit a gonosz cselekedetbe, ingerletted-e őtet több gonoszra, dicsérvén azt, amit mívelt, és jónak mondván az ő gonosz cselekedetét?
5. Oltalmaztad-e a gonosztevőt, mentetted-e, rejtegetted-e?
6. Volt-e részed valami gonoszul (úgy mint uzsorával, lopással, álnoksággal, hamis kereskedéssel, avagy másképpen az Isten törvénye ellen) talált marhába?
7. Hallgattad-e el bűnét valakinek, akit meg kellett volna feddened?
8. Ami gonosznak ellene állhattál volna, nem állottál-e?
9. Akinek tartoztál volna megjelenteni valakinek bűnét, avégre, hogy megfeddette és megjobbította volna őtet, nem jelentetted-e meg?

Nem elég a gyónót a bűnökről kikérdezni, hanem különösképpen az egyéni, súlyos vétkek esetében a körülmények felől is tudakozódní kell. Először a helyről, így:

Hol mívelted azt, titok helyen-e, avagy ahol egyebek is láthatták és megbotránkozhattak belőle?

A szentegyházba-e, vagy paraszt helyen?

Másodszor az időről:

Ünnepnapon-e, avagy köznapon?

Harmadszor a gyónó személyéről, ha a gyóntató előtt ismeretlen.

Egyházi ember vagy-e, vagy szerzetes, vagy paraszt?

Negyedszer a gyónó állapotáról, ha az ismeretlen, ezt mondván:

Házás ember vagy-e, vagy özvegy? Nemes-e, vagy nemtelen? Vagyon-e valami tisztod? Míves vagy-e, vagy szántó, vagy szolgáló ember? Stb.

Ugyanis, ha nem ismeri a pap a gyónó állapotát, nem képes megfelelően kikérdezni őt, mivel más esetben és más módon követ el bűnt az előjáró, más módon az alávetett, más módon a közember stb. Ötödször a társakról kérdezze, akikkel a gyónó vétkezett, de egyiknek sem kikényszerítve a nevét.

Micsoda állapotbeli emberrel társalkodtál abba a vétekbe?

Hatadszor a céljáról:

Mi végre míveltél azt?

Ezeknek a körülményeknek a kikérdezése pedig a következő okból szükséges. Olykor megváltoztatják a bűnök fajtáját: a templomban elkövetett lopás szentségtörés, a házasság után való paráználkodás, házasságtörés stb. Néha megsokszorozzák a bűnt, például aki a szüzességi fogadalom után paráználkodik, kétféleképpen vétkezik: mert bujálkodik és mert fogadalmat hág át. Néha kiközösítést vonnak maguk után, például, ha valaki klerikusokat ver meg. Néha azonban nem változtatják meg a bűnök fajtáját, hanem súlyosabbá teszik azokat. Ugyanis nagyobb baj ünnepnapon vétkezni, mint hétköznap. Nagyobb baj mások megbotránkoztatásával rosszat cselekedni, mint anélkül. Néha megtörténik, hogy ami bocsánatos bűn volt, halálos lesz: például, ha valaki azzal a szándékkal vesz el csekély vagy értéktelen dolgot, hogy haragot keltsen vagy Istent káromolja.

A bűnök megvallása után a pap ekképpen kérdezze meg a gyónót, hogy vajon lelkéből bánja-e a vétekeit, és hogy eltökélt szándéka-e megjavulni:

Bánod-e szíved szerint, hogy Isten ellen vétettél?

Akarsz-e megtérni és magadat megjobbítani?

Akarod-e ezután oltalmazni bűntől magadat?

Ha esetleg észreveszi, hogy a gyónó túlságosan töredelmes lelkiállapotban van, és hasonló a reményvesztett emberhez, vigasztalja őt ezekkel vagy hasonló szavakkal:

ÚGY vagyon, szerelmes atyámfia, amint megvallád és meggyónád, hogy igen megbántottad Istent a te sok gonosz bűneiddel, és annak okáért méltán kesergesz, méltán félsz és méltán rettegsz. De mindazáltal ne essél kétségbe, mint Káin, avagy mint Júdás, hanem higgyed, hogy kegyes és irgalmas az Isten, kész a bűneidet megbocsátni és tégedet kedvébe fogadni, csak megtérj és megjobbítsd életedet! Igen vétkezett vala Dávid Isten ellen, úgy mint ki Uriásnak felesé-

gét elvév és ő magát megöleté.⁵⁴ Igen vétkezett vala Magdolna is, annyira, hogy nemcsak Isten előtt, hanem emberek előtt is nyilván és utálatosok valának az ő bűnei.⁵⁵ Péter sem jobban jára ezeknél, mert megtagadá az Krisztust.⁵⁶ Mindazáltal mentül hamarabb Dávid megtére, megvallá a próféta előtt és száná-báná bűneit, ottan megkegyelmeze neki az Isten. Mihelyen Magdolna a Krisztusnak lábaihoz esék, keserű sírást és könnyhullatást tőn, mindjárt megbocsáttatának bűnei. Azonképpen Péter is, minekutána keservesen sírt volna, megvigasztalték, és irgalmasságot talála magának. Így leszen neked is dolgod, csak térj meg valóba, és ne essél kétségbe, hanem erős hittel és bizodalommal járulj Istenhez, és esedezél neki, hogy az ő irgalmassága szerint könyörüljön rajtad: ne nézze a te bűneidnek sokaságát, hanem tekintsen az ő szerelmes szent Fiának orcájára és érdemire, úgy cselekedjék teveled, mint a Krisztus érdemli, és nem úgy, amint te érdemled! Annak vérével hintsen és mosson meg tégedet, és megtisztulsz.⁵⁷ Úgy, atyámfia, úgy, és kétség nélkül megbocsáttatnak a te bűneid.

Ha pedig tudomást szerezne a pap arról, hogy a bűnbánó nem eléggé töredelmes, és nem igaz fájdalommal bánja a vétkeit, ekképpen feddje meg őt, és az igazságos isteni ítélete fenyegetésével rémítse meg őt:

ÉRTEM, atyámfia, a te vallásodból, hogy bűnös vagy, de szintén azt nem találom benned, ami nélkül az bűnös ember bűneinek bocsánatját nem nyerheti: az töredelmességet és bűneiden való bánatot. Hallgassadsza, mit mond Isten az prófétánál a bűnösöknek: „Térjetek énhozzám teljes szívetekből, böjtölésbe, sírásba, és melleteknek verésébe!”⁵⁸ Nem elég szóddal mondani, hogy vétettél, szívednek kell megtérni, az bűnt meg kell utálni, kesergeni és erősen bánni, hogy Isten ellen cselekedtél. Nem jó amazok között találtatni, kikről a bölcs azt mondja, hogy örülnek, midőn gonoszul cselekednek, és vigadnak a gonoszságban.⁵⁹ En a tanács, jobban eszedbe vedd magadat! Emlékezzél meg róla, mit beszél az Isten teneked Jeremiás próféta által: „Érts meg – úgymond –, és tudd meg, mely gonosz és keserves, hogy elhagytad a te Uradat, Istenedet, és hogy az ő félelme nincsen tebenned!”⁶⁰ Amit keserűnek mond a prófétánál a te

⁵⁴ 2Sm 11,4–17.

⁵⁵ vö. L 7,39.

⁵⁶ vö. Mt 26,69–74.

⁵⁷ vö. Ps 50,4.

⁵⁸ Joel 2,12.

⁵⁹ Prv 2,14.

⁶⁰ Jr 2,19.

Urad, azon te nem kesergesz, mégis azt mered remélni, hogy megbocsáttatnak a te bűneid. Én hiszem, az forog elmédbe, hogy kegyes és irgalmas az Isten, kész minden bűnösnek megkegyelmezni: úgy vagyok, én is ugyanazont mondom. De azt vedd ám eszedbe, hogy nemcsak irgalmas, hanem igaz is! Az irgalmassággal együtt jár őbenne az igazság. Irgalmas azokhoz, akik töredelmes szívvel kérik bűnüknek bocsátját, de kemény ítéletű igaz amazok ellen, az kik nem bánkódnak, nem keseregnek, nem sírnak bűnükön. Megbocsátá Dávidnak bűneit, jól tudom. De mint keresé, és mint találá meg Dávid Istenét, mi módon kéré, s mint nyeré meg bűneinek bocsátját? Hallgass reá csak, ő maga megjelenti azt tened. „Munkálkodtam, úgymond, az én fohászokodásomba, megmosom minden éjjel ágyamat, könnyhullatással az én leplemet megöntözöm.”⁶¹ Nem elég volt a Dávidnak, hogy bűnössé hagyta magát, hanem annak felette fohászkodott, sírt, könnyhullatással könyörgött, és úgy hallgatta meg, úgy vette kegyelembe őtet az Isten. Ugyanazont mívelte Magdolna, azont mívelte Péter is: mind a kető nagy sírással kereste és lelte bűneinek bocsátját.⁶² Viszontag amely bűnös emberek úgy nem cselekedtenek, mind Dávid, Magdolna és Péter, soha azok az Úrnak kegyelmét és bűnüknek bocsátját nem találták, hanem rettenetesképpen megbüntetettek Istentől. Példa erről az özönvíz és Sodomának veszedelme. Eleget predikála Noé az özönvíz előtt, eleget predikála Lót is Sodomába a bűnbe elmerült embereknek. De nem vevék az ő tanításukat, nem fogadák intésüket, és nemcsak hogy meg nem keseredének bűnükön, hanem inkább örvendeznek, vigadnak, vendégeskednek vala.⁶³ Mi lőn benne? Hirtelenséggel reájuk szálla az Istennek haragja, és elveszté őket. Mi most is azon Isten vagyok, aki akkor volt, most is szintén úgy utálja a bűnt, mint akkor utálta. Ha nem kedvezett (amint Szent Péter beszélget) az angyaloknak, kik vétkeztenek volt, hanem a sötétségnek láncával kötözve pokolra taszította őket, ha nem kedvezett a régi világnak, hanem özönvizet hozott reá, és Sodomának, Gomorának városit hamuvá tévén elsüllyesztette, most sem kedvez azoknak, akik istentelenül élnek.⁶⁴ Érted-e, mit mondok? Ha érted, értve ne múlásd, hanem ismerd meg magadat, vedd eszedbe, mely nagy veszedelembe forog fejed, és térj meg valóba, hogy a veszedelmet eltávoztasd tőled! A töredelmes és megaláztatott szívet meg nem utálja az Isten,⁶⁵ de a kemény szívnek gonoszul leszen dolga, azt olvasom az Írásban.⁶⁶ Keseredjék

⁶¹ Ps 6,7.

⁶² vö. L7,38; Mt 26,75.

⁶³ vö. L 17,27–28.

⁶⁴ vö. 2P 2,4–6.

⁶⁵ Ps 50,19.

⁶⁶ vö. Sir 3,27.

meg azért a te szíved, fájjon neked, hogy Isten ellen vétettél, sirasd a te bűneidet! Ha azt míveled, reád tekint, eleibe bocsátja a te fohászkodásodat, és megengedi vétkeidet az Isten. De különben higgyed, hozzá nem fogad, és meg nem kegyelmez teneked. Azt írja Szent Pál, hogy úgy nem ítélt, úgy nem büntet minket az Isten, ha mi magunk megítéljük, megbüntetjük magunkat.⁶⁷ Te is tehát büntesd az igaz töredelmességnek és penitenciának általa magadat, ha meg akarsz az Istennek haragjától és büntetésétől és az te bűneiddel érdemlett kárhozattól menekedni!

Azután a pap, ha azt látja, hogy a gyónó eléggé töredelmes, és megvan benne a megjavulásra való jó szándék, szabjon neki üdvösséges elégtételt az általa elkövetett bűnök minőségéhez és mennyiségéhez mérten, mondván:

Üdvösséges penitenciád ez legyen: ez és ez.

És akkor ekképpen oldozza fel őt:

IRGALMAZZON neked a mindenható Isten, és elengedvén minden bűnödöt, vezessen el téged az örök életre! Ámen. Juttassa neked minden bűnöd megbocsátását, feloldozását és elengedését a mindenható és irgalmas Úr!

Ami Urunk, Jézus Krisztus, az ő legkegyelmesebb irgalma által méltóztassék téged feloldozni! És én, hivatalomnál fogva, jóllehet, méltatlanul töltöm be, feloldozlak téged minden bűnöd alól az Atya, a Fiú és a Szentlélek nevében. Ámen.

Ha a gyónó valamiféle kiközösítés alatt áll, és a gyóntatónak felhatalmazása van feloldozni őt, a feloldozás szavait ekképpen fogalmazza meg:

Ami Urunk, Jézus Krisztus, az ő legkegyelmesebb irgalma által méltóztassék téged feloldozni! És én, hivatalomnál fogva, jóllehet, méltatlanul töltöm be, először is feloldozlak téged a kiközösítés köteleke alól, visszaállítalak az Egyház szent szentségeibe és a hívők közösségébe. Ezután feloldozlak téged minden bűnöd alól az Atya, a Fiú és a Szentlélek nevében.

⁶⁷ vö. 1K 11,31.

Ha szentév ideje vagy más megfelelő ok miatt a pap fel van hatalmazva arra, hogy a gyónónak teljes körű feloldozást adjon, akkor az apostoli engedély erejével oldozza fel őt ezekkel a szavakkal:

A mi Urunk, Jézus Krisztus, az ő legkegyelmesebb irgalma által méltóztas-
sék téged feloldozni, és én, a mi legszentebb pápa urunk által ráruházott
hivatalnál fogva, jóllehet, méltatlanul töltöm be, először is feloldozlak téged a
kiközösítés köteleke alól, ha magadra vontad, és visszaállítalak téged az Egyház
szent sentségeibe és a hívők közösségébe. Ezután feloldozlak téged minden bü-
nöd alól az Atya, a Fiú és a Szentlélek nevében.

És az így feloldozottat bocsása el békében, mondván:

Menjél Istennek hírével, és többé ne vétkezzél!

A GYÓNÁSI TITOKRÓL

Hogy a gyónási titokról itt egy keveset hozzáfűzzünk, legyen tudatában a pap, hogy ő azt ekképpen köteles megőrizni: a gyónásban neki felfedett véteket mindörökké titokban kell tartania, és nem lehet semmiféle emberi tekintély vagy parancs befolyására felfednie. Ugyanis mások bűneit a gyónásban nem mint magánember, hanem mint az Egyház szolgálja hallgatja, és itt Krisztus nevében rendelkezik. Azonkívül a bűnös a gyónásban a papnak nem mint embernek veti alá magát akkora főhajtással és megalázkodással, hogy felfedje neki szívének minden titkát, hanem magának az Istennek, aki a pap által hallgatja őt. Mondja tehát a pap Izaiással: "Az én titkom nekem, az én titkom nekem!" (Is 24,16)

Mert ha Kámmal nem volt elégedett az ő apja, Noé, mivel az ő szeméremtes-tét nem rejtette el, hanem kiszolgáltatta másoknak látványossággul (Gn 9,21-27), mennyivel inkább magára vonná az isteni méltatlankodást az, aki feltárja a lelkek szegényét, amelyet a gyónás leple alatt hallott? „Mert a király titkát – ahogy Tóbiás mondja – elrejtjeni jó”. (Tob 12,7) A bűnbánat pedig az örök király titka.

Annyira hűségesnek kell lennie a papnak a gyónás során hallott bűnök elrejtésében, hogy még ha tanúnak idézik is, és a bíró esküvel kötelezi, hogy az igazságot válaszolja azokra, amik felől tudakozódnak, azt kell mondania, hogy semmit sem tud, ha olyan esetről kérdeznék, amelyet egyedül a gyónásból ismer. Ettől sem hazug, sem esküszegő nem lesz. Valójában ugyanis arról állítja, hogy nem tudja, amit nem mint ember, hanem mint Isten tud. Mert a gyónás meghallgatásakor Isten nevében rendelkezik. Így hát hazugság nélkül tud megesküdni az emberi ítélőszék előtt, hogy

nem tudja azt, amit egyébként az Isten ítélőszéke és személye előtt tud. A bírónak sem az a szándéka, amikor a paptól esküt vesz, hogy azoknak a dolgoknak az elmondására kényszerítse őt, amelyeket egy gyónó fedett fel előtte. És még ha ezt is akarná, nem kötelezi az ő szándéka a papot. Mert legfeljebb olyasmint írhat elő az emberi tekintély, ami az emberi ítélőszékre tartozik. Kizárólag a gyónásból ismert dolog pedig nem tartozik az emberekre, hanem csakis Isten ítélőszékére és bíraskodására. És ezért, ha a bíró mégiscsak úgy gondolná, hogy olyan dolgokról szeretné kérdezni a papot, amelyeket az gyónásban hallott, ezzel túllépne az ő hatalmán. Ezért nem lenne szükséges a papnak a bíró szándékának megfelelő választ adnia, hanem csakis azon szándéknak megfelelő, amely a bírót jog szerint megilletné.

Sőt, inkább legyen kész vállalni a halált, semmint, hogy a gyónást felfedje. Például: ha valamely zsarnok a torkához kardot szorítva próbálná meg kiszarolni a papból a gyónó titkát, még életének megmentése érdekében se adja fel hallgatását, hiszen az Egyházban a szentség megőrzése miatt papi hivatal kényszeríti, hogy akár ezerszer is a halált válassza.

A gyónást felfedő papnak a büntetése pedig a régi jog szerint a hivataltól való megfosztás és az egész életre kiterjedő gyalázatos száműzetés, amint azt a „Si sacerdos de paenitentia” kezdetű fejezet hatodik cikkelye mondja. Vagy, a hivataltól való megfosztás és a monostorbéli fogság, folytonos bünbánat gyakorlása a kolostor szolgai teendőiben, világi öltözetben, amint az az „Omnis utrusque sexus” Decretalis „Caveat” paragrafusban benne foglaltatik.

Ezeket túnt szükségesnek, hogy röviden megjegyezzük a kevésbé gyakorlott gyóntatók eligazítása érdekében. Mivel pedig sokkal több dolog tartozik ehhez a témához, amelyeket a gyónást hallgató papoknak tudni és követni szükséges, tájékozódjanak azokból a művekből, melyekben a katolikus szerzők a lelkiismeret kérdéseiről és a gyónás menetéről, a gyónó meghallgatásáról a legtöbbet értekeztek. Ezek között előkelő helyet foglal el Eisengrein Márton gyóntatási kézikönyve, amelyről azt tanácsolom, hogy a gyakorlatlan gyóntatók sűrűn forgassák a kezükben, és ne felejtsek el újra és újra átolvasni.

The Confession Manual of Miklós Telegdi's *Agendarius* in the Light of Contemporary European Penitential Guides

Miklós Telegdi, a Roman Catholic bishop of the Reformation period, was an important figure of his generation. The confessional guide of his *Agendarius*, first published in 1583 in Nagyszombat (Trnava, now in Slovakia), is particular as to its structure and content. In Hungary, this is the first penitential guide that was written in a unique style, including vernacular parts and containing exhortations in a large number. The confessional includes a text discussing the strict obligation on the seal of confession as well as a confession mirror which, according to its genre, is a tool of individual self-examination. In my paper, I attempt to answer the question whether Telegdi's confessional guide is only unique from a national point of view or also in a wider, international context.

In my research, I analysed the printed yet so far unstudied European (French, German, Italian, Polish) rituals from the 15th–16th centuries that are contemporary with the *Agendarius of Nagyszombat*, all collected from a database called *Usuarium*. This database was created and developed by the Liturgical Research Group of Eötvös Loránd University. I searched for sources that can be seen as parallels to Telegdi's penitential in the following aspects: the presence of vernacular texts; the appearance of exhortations inside a confession as a subgenre of the sermon (in relation to the preaching activity of Telegdi, focusing on its stylistic and thematic characteristics); additions on the seal of confession and the presence of a confession mirror, including the form and the contents of the latter one.